

УДК 338.48(477.87):327(477)

ЗАКАРПАТТЯ В СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Ігор Зінько

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, м. Львів, Україна, 79000, тел.(032)231-41-51,
e-mail: igor_zinko@ukr.net*

Розглянуто місце та роль Закарпатської області у системі геополітичних інтересів України, виходячи з особливостей геополітичного положення, впливу низки історико-культурних, етнічних та етнографічних, релігійних, соціально-економічних та політичних чинників. Проаналізовано вплив держав-сусідів та Росії на формування суспільно-політичних процесів в області, виявлено відмінний від решти України стиль регіонального політичного правління. Наголошено на необхідності впровадження на території Закарпаття окремих пілотних проектів міжнародного співробітництва, що гарантуватимуть реалізацію європейського вибору України та тіснішого прив'язання області до загальноукраїнських інтеграційних процесів.

Ключові слова: геополітичний інтерес; геополітичне положення; національні меншини; русинство; транзит; еміграція; корупція; європейська інтеграція.

Система геополітичних інтересів держави є складною та багатокомпонентною категорією. Їх значною мірою визначають завданнями утвердження країни у світовому та регіональному політичному просторі задля гарантування безпеки, політичної стабільності та економічного зростання, пошуком нових та утриманням колишніх держав-союзників, а також перевагами та недоліками геополітичного положення. Власне останнє включає в себе групу чинників внутрішнього походження, таких як розташування країни в межах географічних координат, розміри та конфігурація території, наявність виходу до Світового океану та його частин, природно-ресурсний потенціал, чисельність та структура населення, економічний потенціал та його динаміка, політична стабільність, військовий потенціал тощо, а також чинники зовнішнього, передусім міжнародного, характеру: розташування у світовому політичному просторі та його частинах, розміщення щодо держав-сусідів та впливових у політичному та економічному відношеннях держав світу, щодо військово-політичних та економічних блоків країн, розміщення щодо великих джерел сировини та енергії, щодо важливих транспортних комунікацій та зон міжнародних конфліктів.

Формування та утвердження геополітичних інтересів держав, великих за розмірами і складних за конфігурацією території, різномірних за історико-культурними, етнічними та релігійними особливостями, нерівномірних за показниками соціально-економічного розвитку, конче вимагає прискіпливої уваги до з'ясування геополітичних переваг та недоліків окремих регіонів, які доволі виразно можна виокремити за тими чи іншими параметрами та перебігом

суспільних трансформацій та значною мірою визначити розвиток усієї країни. До таких держав належить й Україна, де з-поміж 24-х областей та Автономної Республіки Крим такими регіонами є, насамперед, власне автономія та Закарпатська область, дві області Донбасу та південна частина Одещини. Слабкість утвердження українських державних позицій у цих регіонах, нехтування станом загострення внутрішніх протиріч та байдужа реакція на активізацію інтересів з боку сусідніх держав може спричинити непоправні наслідки. Анексія Росією Криму та інспірований з боку Кремля конфлікт на Донбасі є певною мірою наслідком нехтування складнощами суспільних процесів у цих регіонах та неадекватної реакції Києва на активізацію у них інтересів Росії. Криваві наслідки втрати цих територій, за які тепер доводиться боротися важкою ціною, вимагають перегляду ставлення до інших регіонів України, зокрема й до Закарпаття.

Закарпатська область України (Закарпаття) відіграє особливу роль у системі геополітичних інтересів нашої держави. Це єдина область, що межує відразу з чотирма державами-членами ЄС та НАТО, які не здатні на такі віроломні та підступні дії, як Росія. До того ж, від решти території України область відділяють Карпати, які в минулому відіграли істотну роль в історичних перипетіях краю та вплинули на формування відмінного етнокультурного і ментального архетипу населення. Цікавим парадоксом геополітичного положення Закарпаття є те, що тут знаходиться один із прорахованих вченими географічних центрів Європи, хоча воно завжди знаходилося на задвірках усіх держав, до складу яких входило. Так було і за часів Київської Русі, Угорщини, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Радянського Союзу, а тепер – України.

Історичні парадокси розвитку Закарпаття визначалися постійним стиковим характером впливів культурно і навіть цивілізаційно відмінних процесів, які в умовах краю взаємно перепліталися і могли мати, залежно від поточного моменту, конфліктний або ж цілком толерантний характер. Такими були, наприклад, колонізаційні рухи, що йшли як з півночі – спочатку руський, а потім угорський, а згодом – німецько-словацький з заходу та волосько-руський зі сходу. Так само впровадження Ужгородської унії 1646 року стало наслідком погодження інтересів місцевого православного духовенства, що прийняло католицизм зі збереженням східного обряду. Наголосимо, що в організаційному відношенні греко-католики Закарпаття безпосередньо не підпорядковуються Українській греко-католицькій церкві, що також має опосередковані геополітичні наслідки.

Цікаво, що намагання місцевих політичних лідерів налагодити продуктивні контакти з українськими організаціями були задовго до Першої світової війни. Так, відомий політик А. Добрянський ще 1849 р. домагався об'єднання Галичини та Закарпаття в окремий автономний край у складі імперії Габсбургів, однак не здобув належної підтримки. Слабкість українського державного руху на фоні національно-культурного піднесення багатьох народів Центрально-Східної Європи зумовила значні хитання в середовищі закарпатської інтелігенції та духовної еліти у другій половині XIX століття. Серед них згодом виявилися

найпоширенішими проугорські та москвофільські тенденції, які до цього часу зберігають свої впливи. Намагання включити Закарпаття до складу Західноукраїнської Республіки (1918–1919) тут не мало належної підтримки. Натомість потужний, хоча й короткотривалий період українського національно-культурного піднесення в часи приналежності Закарпаття до складу Чехословаччини мав своїм наслідком сильні автономістські рухи. Зрештою це увінчалось проголошенням у березні 1939 року Карпато-Української держави, яка проіснувала лише добу і була потоплена у крові угорськими окупантами. На жаль, в українській науці опір угорським фашистам не знайшов належної оцінки як факт першого збройного протистояння напередодні Другої світової війни. Зрештою, входження Закарпаття до складу Радянської України 1946 року стало наслідком нових геополітичних реалій після завершення Другої світової війни.

Попри строкатий етнічний склад населення, наголосимо, що понад 80,5 % населення Закарпаття становлять українці, адже через надмірне пропагування відцентрових ідей та через посилення інформаційних впливів суміжних держав та географічно віддаленої ворожої Росії може видаватися, що тут українці перебувають мало не у меншості. Етнографічні відмінності українських горян-бойків, лемків, гуцулів та мешканців рівнин тут тісно переплітаються і не мають конфліктного характеру. Натомість підтримувана і фінансована з-за кордону ідея русинства має переважно політичний характер і підтримується невеликою групою місцевих політичних активістів та православного духовенства УПЦ МП. Вони до русинів автоматично зараховують усіх українців Закарпаття, хоча за підсумками перепису населення України (2001) русинами себе назвало менше 11 тис. осіб. На превеликий жаль, місцеве керівництво в особі діячів, близьких до колишньої Партії регіонів та Єдиного центру, постійно заграє з лідерами русинських організацій, помилково вважаючи, що в такий спосіб вдасться балансувати у політичних настроях населення та методом шантажу вимагати від Києва постійних поступок. Зокрема, 1992 р. та 2006 р. Закарпатська обласна рада звернулася до Верховної Ради України з проханням визнати русинів окремим етносом. Однак досвід регіональних лідерів на Донбасі засвідчив, що така егоїстична політика управління з домінуванням власних інтересів може спровокувати непоправні наслідки і вийти з-під їхнього контролю.

Справді, ментальні відмінності українців Закарпаття вирізняються від решти регіонів України і мають добре виражений пристосовницький характер, що зумовлено не лише історичними та культурними особливостями, постійною відсутністю будь-якої патерналістської опіки з боку держави, а й олігархічним корупційним стилем управління місцевих регіональних лідерів та загальною політичною та економічною нестабільністю в Україні.

Серед національних меншин Закарпаття чисельно виділяються угорці, які компактно проживають вздовж кордону з Угорщиною (питома вага у населенні області становить 12,1 %), румуни (2,6 %), росіяни (2,5 %), цигани (1,1 %) та німці (0,3 %). Угорці та румуни відзначаються високим рівнем самоізоляції та орієнтації у своїх культурних та суспільних інтересах на історичну батьківщину.

Доволі значну допомогу у збереженні культурно-історичної самобутності місцевих угорців надає Угорщина, яка першою ввела в обіг карту зарубіжного угорця, що дає змогу отримати низку переваг їхнім власникам на історичній батьківщині. Така підтримка Будапешта має й політично вмотивований характер, свідченням чого стало намагання лідерів кількох угорських партій відкрити свої філіали у Закарпатті, а також ініціатива прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана сприяти утворенню в межах етнічних угорських територій Закарпаття Притисянського автономного округу. Така ініціатива не мала офіційного характеру, однак вона спровокувала закономірний протест в української громадськості, адже через її неконструктивний характер нічого, окрім дестабілізації міжнаціональних відносин на Закарпатті та погіршення відносин між двома державами, не можна було б очікувати. За свідченнями угорських державних діячів, угорці в Україні віддавна мали значно кращий рівень задоволення свої потреб, ніж в інших суміжних з Угорщиною країнах, де їхня частка у населенні є значно більшою.

Незважаючи на вигідне географічне розташування, значні запаси багатьох видів природних ресурсів та надлишок трудових ресурсів, Закарпаття за рівнем розвитку продуктивних сил належить до найвідсталіших регіонів України. Іноземні інвестиції в розрахунку на одного мешканця тут втричі нижчі, ніж у середньому по Україні. Саме тому тут віддавна поширені міграційні традиції, які колись реалізовувалися в усі закутки світу, згодом – у межах Радянського Союзу, а сьогодні – практично знову по цілій планеті, за винятком Африки. Закарпатський заробітчанин зазвичай був першопрохідцем у відкритті ринків праці для українців з решти регіонів держави. В окремих країнах світу закарпатці зуміли сформувати свою локальну діаспору, котра рідше переймається загальноукраїнськими політичними справами, ніж вихідці з суміжних західних областей. Яскравим прикладом цьому є Чехія. Найвищі показники еміграції за останні роки формуються в середовищі національних меншин – угорців, румун, німців та циган.

Ще одна негативна соціально-економічна особливість останніх років – це активна участь населення у контрабанді групи споживчих товарів, передусім тютюнових виробів та алкоголю, яка в багатьох випадках є джерелом елементарного виживання. Однак якщо прості люди роблять це невеликими партіями, то організовані злочинні групи, маючи підтримку в органах вдали і силових структурах, роблять це з великим розмахом. Перевезення через кордон контрабандних груп товарів переросло у проблему загальнонаціональної ваги і вже набуло міжнародного резонансу. Українська влада для наведення порядку призначила нового голову обласної адміністрації – Геннадія Москаля, який рішуче взявся за боротьбу з корупцією та контрабандою.

Грізних масштабів набула масова неконтрольована вирубка лісів на експорт під виглядом вивезення некондиційної деревини. Її організаторами також стали місцеві організовані злочинні угруповання не без покровительства органів влади. Екологічні наслідки цього лиха можуть мати затяжний і непередбачуваний характер.

Тривалий час проблемою підтримання стабільних і різнопланових зв'язків з іншими регіонами України був недостатній розвиток транспортної інфраструктури. Значення транзитного сполучення Закарпаття між Україною та сусідніми європейськими державами важко переоцінити. Система нафто- та газопроводів міжнародного значення, якими російські енергоносії транспортують вглиб Європи, залізничні та автомобільні магістралі найвищої категорії міжнародних класифікацій автоматично підвищують регіон як стратегічно важливий. Однак останніми роками ця транспортна значимість знизилась: практично закрили для внутрішніх сполучень незначний за своїми можливостями аеропорт в Ужгороді; застарілий тунель під Карпатами на ділянці між Воловцем і Лавочним не справлявся з перевезеннями. Щоправда, останніми роками вдалося започаткувати і продовжити будівництво нового альтернативного тунелю, що даватиме змогу розширити та прискорити залізничний рух; також розпочато модернізацію аеропорта в Ужгороді. Власне із Закарпаття відкрилося реверсне постачання європейського газу для потреб України загалом,. Це дало змогу ліквідувати залежність від постачання російського газу, що віддавна мало геополітичний характер.

Політичне життя в Закарпатті віддавна характеризувалося вищим, ніж в інших регіонах, рівнем корупції та клановості, значним поширенням проросійських інтересів, слабшою, ніж у сусідній Галичині, заангажованістю, національно-демократичними змінами у державі. Свідченням цього стала більша підтримка у багатьох районах області Партії регіонів та кандидатури Віктора Януковича на попередніх парламентських та президентських виборах. Останніми роками значну кількість важелів в органах влади перебрав Віктор Балога та очолювана ним партія «Єдиний центр». Доволі впливові інтереси тут зберігає лідер партії «Український вибір» Віктор Медведчук, який послідовно підтримує проросійські налаштовані політичні сили. До того ж, у масовій свідомості формувалося неприязне ставлення до вихідців з сусідньої Галичини, які, мовляв, заважають закарпатцям у формуванні власної системи суспільних пріоритетів і занадто втручаються у їхні внутрішні справи. Варто згадати, що під час проведення загальноукраїнського референдуму про підтримку незалежності України 1 грудня 1991 року у місцевому бюлетені на голосування винесли питання щодо окремого статусу Закарпаття як самоуправної території. За цей статус тоді проголосувало 78 % учасників референдуму, однак його підсумки не отримали подальшого розвитку у правовому та політичному полі та не були прийняті до уваги офіційним Києвом.

Зазначимо також, що внутрішня територіальна, культурна, соціальна та економічна композиція тут характеризуються складністю і суперечливістю. Традиційне протистояння у регіональному лідерстві між обласним центром – Ужгородом та другим за значенням містом – Мукачевим – доволі стійке та безкомпромисне. Так само виразно у своїх настроях виділяються райони компактного проживання національних меншин. Доволі чітким є розмежування гірських та долинних районів, окремі соціокультурні інтереси зберігає Мармарощина.

Отже, Закарпатська область України є порівняно «молодою» у складі України, має надзвичайно вигідне геополітичне положення, строкатий етнічний та релігійний склад населення, складний і суперечливий характер розвитку економіки, відзначається високим рівнем корупції, що, зрештою, негативно впливає на загальний імідж краю, не створює передумов для стабільності та притоку іноземних інвестицій. Водночас Закарпаття стало ареною проникнення геополітичних інтересів сусідніх держав, передусім Угорщини та Румунії, а також майданчиком для перевірки імперських амбіцій Росії.

Для зміцнення незалежності України та переконливих кроків у реалізації європейських інтеграційних намірів необхідно розробити та послідовно реалізувати низку переконливих заходів щодо перетворення Закарпатської області у своєрідний пілотний проект нашого європейського майбутнього. Усвідомлення Закарпаття як перспективної прикордонної області, широких воріт у європейській цивілізаційний простір допоможе прикути послідовну увагу і підтримку держави, сприяти налагодженню стабільного правового і політичного життя у руслі національно-демократичних цінностей, створити передумови для залучення іноземних інвестицій, активніше залучати Закарпаття до низки перспективних економічних проектів загальноєвропейського рівня. З такою рішучою та послідовною політикою вдасться пробудити патріотичну та суспільну активність та довіру мешканців краю, адже саме від їхньої позиції залежатиме дуже широка амплітуда суспільних трансформацій не лише Закарпаття, а й усієї України – від переконливого поступу в європейську сім'ю держав та народів до загрози втрати цього унікального краю, що має промовисту та інтригуючу назву «Срібна земля».

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016

Прийнята до друку 15.05.2016

TRANSCARPATHIA IN THE SYSTEM OF GEOPOLITICAL INTERESTS OF UKRAINE

Igor Zinko

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 231-41-51,
e-mail: igor_zinko@ukr.net*

The place and role of the Transcarpathian region in the system of geopolitical interests of Ukraine, based on the characteristics of the geopolitical situation, the impact of a number of historical, cultural, ethnic and ethnographic, religious, socio-economic and political factors, were considered. It is noted that, despite the Central European position, Transcarpathia was always on the periphery of all the states that included it. This was reflected in the formation of a special political and ethno-psychological archetype of behavior of the population that did not feel paternalistic care from the state.

The influence of neighboring states and the formation of social and political processes in the region was analyzed, different from the rest of Ukraine style of regional political rule was found. The active policy of Hungary, aimed at promoting the autonomist sentiments among the Hungarian population, is the

most prominent. It is noted that the region has a much weaker level of development of the productive forces than other regions of Ukraine, as long as the labor migration has been spreading there.

The other than the neighboring regions of Ukraine the style of regional political government with its usual high level of corruption was noted. All these factors led to the spread of ideas of the political Rusynism, the support for leftist and pro-Russian forces, however, they have got the critical importance yet. It is indicated on the necessity of introduction of some pilot projects of international cooperation in Transcarpathia that will ensure the realization of the European choice of Ukraine and the closer engagement of the region in the all Ukrainian integration processes.

Key words: geopolitical interest; geopolitical situation; national minorities; Rusynism; transit; immigration; corruption; European integration.

ЗАКАРПАТЬЕ В СИСТЕМЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ УКРАИНЫ

Игорь Зинько

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 231-41-51,
e-mail: igor_zinko@ukr.net*

Рассмотрены место и роль Закарпатской области в системе геополитических интересов Украины, исходя из особенностей геополитического положения, влияния ряда историко-культурных, этнических и этнографических, религиозных, социально-экономических и политических факторов. Проанализировано влияние государств-соседей и России на формирование общественно-политических процессов в области, выявлены отличия в стиле регионального политического правления от остальной Украины. Указано на необходимость внедрения на территории Закарпатья отдельных пилотных проектов международного сотрудничества, гарантирующих реализацию европейского выбора Украины и более тесную привязанность области к общеукраинским интеграционным процессам.

Ключевые слова: геополитический интерес; геополитическое положение; национальные меньшинства; русинство; транзит; эмиграция; коррупция; европейская интеграция.